

Kyyninen menneisyys, mahdollinen tulevaisuus

Historia on tieteenala, joka tarjoaa ihmiselle erinomaisten tilaisuuksien kyynistymiseen. Ensinnäkin historioitsija huomaa ennen pitkää, että ihmiskunta oppii virheistään harvoin ja opittuaankin ryntää yleensä lopulta toistamaan niitä. Lisäksi, kun kyllin tarkkaan katsoo, moni aikanaan edistykseksi koettu asia voidaan tulkita hyödyn tavoitteluksi ja ihmisten hyväksikäytöksi. Parhaissakin tapauksissa syntyy usein vaikutelma, että tavoiteltu yhteinen hyvä on vallanpitäjien väline heidän kulloinkin haluamansa yhteiskunnan rakentamisessa.

Lasten vaaliminen – isänmaan parhaaksi

Lapsikuolleisuuden aleneminen on yksi herttaimmista menneisyyden ilmiöistä. Ravitsemuksen paraneminen, tartuntatautien saaminen kuriin rokotuksilla ja lapsenhoidon käytäntöjen kehittyminen auttoivat yhä useampaa pilttiä kasvamaan aikuisikään asti. Jos kuitenkin kiinnittää huomion aikakauden keskeiseen aatteeseen eli nationalismiin, voi todeta, ettei kuolleisuuden alentamiseen pyritty vain pienokaisten itsensä takia.

1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen ihmisen ei haluttu kasvavan ja elävän itseään tai edes perhettään varten, vaan antavan kaikkensa isänmaalleen. Aate oli voimissaan vielä toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa, jossa Mika Waltari laittoi pienoisoromaaninsa *Antero ei enää palaa* (1940) sankaripojan äidin suuhun sanat: ”Maalleni minä sinut synnytin.” Lasten määrän lisääminen ja erityisesti syntyneiden lasten hengissä pitäminen olivat tavattoman pitkään voittopuolisesti maanpuolustuksellisia kysymyksiä. Se tulevaisuus, jota pienille pilteille ja koko kansakunnalle kaavailtiin, ei välttämättä tarkoittanut hyökkäyssotaa heti tilaisuuden tullen. Suuren ja asekuuntoisen kansan pelotevaikutusta pidettiin kuitenkin

FT Ilona Pajari on vapaa tutkija ja sosiaalishistorian dosentti Jyväskylän yliopistossa. Sähköposti: ilona.pajari@jyu.fi.

tärkeänä, ja vielä talvisodassa tuskiteltiin suuren yleisön keskuudessa nimenomaan ”miesten vähyyttä” rintamalla, vaikka aseiden ja ammusten puuttuminen oli keskeisempi ongelma.

Lapsityövoiman käytön loppuminen on sekin ilahduttanut historiaan perehtyneitä. Sosiaalisen median meemeissä se luetaan usein ammattiyhdistysliikkeen ansioksi. Marjatta Rahikaisen teoksessa *Centuries of Child Labour* (2004) asialle annetaan silti toinenkin selitys: teollisuuden kehittyessä koneiden käytöstä tuli aikuista ammattityövoimaa vaativa tehtävä. Lasten työtä ei enää tarvittu, ja kas, lapset katosivat tehtaista koulunpenkille. Tulevaisuuden ihminen ei uhraisi kaikkea aikaansa käsillään työskentelemiseen, vaan hänelle olisi parempaa käyttöä henkisessä työssä, joka kiihdyttäisi yhteiskunnan kehitystä entisestään.

Koulutetun työvoiman nousu ja tuho

Koulutuksen antaminen kansalaisille osoittautuu sekin tarkemmin tarkasteltuna tarveharkintaiseksi. Keisarillista Aleksanterin yliopistoa kehitettiin, koska kasvava byrokraatia vaati koulutettua työvoimaa. Suomen korkeakoululaitoksen kehitystä 1900-luvun jälkipuoliskolla tutkinut Arto Nevala (1999) on todennut, että korkeakoulujen

sisäänottoa lisättiin ja uusia yliopistoja perustettiin nimenomaan yhteiskunnan tarpeita ajatellen. Yksilön tyydytys opin saamisesta tai sosiaalisesta noususta oli toissijainen asia.

Peruskoulu perustettiin maahamme muun muassa siksi, että vielä uskottiin maassamme olevan käyttämättömiä lahjakkuusresursseja. Nykyisestä peruskoulun mollaamisesta ja jatkuvasta resurssien niukentamisesta syntyy vahva vaikutelma, että jokainen fiksu geeni uskotaan jo saadun talteen ja koulutuksen periytyminen on enää vain luonnollinen asia. Peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen suhteen tehtyjä ratkaisuja on vaikea ymmärtää muutenkaan.

Tulevaisuudessa korkeampi koulutus ja sen mukana kenties myös korkeampi tulotaso – sillä onhan se nyt hirveää että tohtori voi tienata vähemmän kuin putkimies – on jälleen mahdollista vain osalle ihmisistä. Onko tällaisen tilanteen aiheuttamaan yhteiskunnan kontrollin tarpeeseen varauduttu, kun kirkko ei enää saarnaa jokaisen pysymistä säädyssä ja säädytkin on lakkautettu? Kenties ”sä pystyt siihen jos vain haluat” -elämäntaitogurut opettavat ihmisiä silloinkin uskomaan, että heikko menestys maailmassa on vain oma vika.

Naisemansipaatio työvoimatarpeen puskurina

Sukupuolten välisen tasa-arvon voittokulkua ja virstanpylväitä juhlietaan toistuvasti. Kynninen historioitsija kuitenkin kysyy, miten usein ne ovat tulkittavissa nimenomaan naisasianaisten ansioksi, ja miten usein naisten osallistumisessa yhteiskuntaan on nähty (huom. passiivimuoto, siis yhteiskunnan eliittiin kuuluvat miehet ovat nähneet) erityisiä hyötyjä. Naiset ovat harvoin, jos koskaan vieneet yhteiskunnan tasolla miehiltä työpaikkoja, vaikka yksilötasolla asia on voitu näinkin tulkita. Suomen sukupuolittuneet työmarkkinat ovat osoitus naissukupuolen säyseydestä, mitä radikaaliin yhteiskunnalliseen valloitusstrategiaan tulee.

Naisten tulo eri aloille on tietysti vaarantanut niiden yhteiskunnallisen arvostuksen ja taloudelliset edut. Opettajan ammatti lienee yksi parhaista esimerkeistä. Eräälle naispuoliselle historiantutkijallekin miespuolinen kollega tokaisi konferenssissa muutama vuosikymmen sitten: ”Historiastakin on siis tulossa matalapalkka-ala.”

Letkautuksessa on vinha perä. Suomeen saatiin naispresidentti uuden vuosituhannen kunniaksi, mutta sittemmin naispuolisia poliittisia voimahahmoja on noussut vähän. Pikemminkin tuntuu, että vallanhimoisimmat ja/tai pätevimmat miehet ovat siirtyneet politiikasta keskeisemmille yhteiskunnan kentille, moni talouselämän palvelukseen. Onneksi historiantutkimuksessa ei ole näin käynyt missään mielessä.

Naisten työvoimaa, ja myös koulutettua nais työvoimaa, on tarvittu suomalaisen yhteiskunnan kehittyessä. Perhesuunnittelu ja päivähoito ovat auttaneet pitämään naiset töissä, samalla kun he huolehtivat isänmaallisesta lisääntymistehtävästään. Lapsikuolleisuuden alennuttua tämä yhtälö ei ole ollut kansakunnalle mikään ongelma. Lapsia ei tarvinnut tuottaa koko hedelmällisyyksiänsä ajan, jotta perheen saati kansakunnan jatkuvuus olisi ollut taattu. Paljonko tarvitaan kansakunnan turvaamiseksi ja mikä taas vaarantaa yksittäisen naisen ja perheen kestokyvyn kunakin aikana, on toinen juttu kerrassaan.

Miesten mahdolliset maailmat

Välillä nykykeskustelussa unohtuu, että sukupuolten tasa-arvo ei suinkaan ollut ensimmäinen askel modernisaation suuressa tasa-arvoprojektissa. Vanha tuttumme nationalismi oli yksi keskeisistä kaikkien miesten tasa-arvoa ajaneista liikkeistä. Se lupasi kaikille asekuntoisille eli fyysisesti kykeneville miehille (sillä sotimisesta oli lopulta kyse) oikeuden kuulua kansakunnan yhteisöön, mistä tehtiin ihmiselle korkein hyve. Jumala ja sukuyhteys menettivät merkitystään kansakunnan rinnalla. Jokaiselle miehelle luvattiin aateliskunnia isänmaan kunnian välityksellä.

Maskuliinisuus on sekä hierarkkista että tarinallista, minkä varhainen miestutkimus meille opetti (esim. Lehtonen 1995). Kaikkien miesten sankaritarina ei kuitenkaan toteudu edes tasa-arvoisessa yhteiskunnassa, ja ristiriidan ratkaisu on joskus äärimmäinen. Miesten väestötieteellisesti lausuttuna ylikuolevuus itsemurhiin on kansainvälisesti tunnettu asia, ja Suomen tapauksessa korostunut.

Vuosina 1986–1996 oli käynnissä kansallinen itsemurhien ehkäisyprojekti, ja miesten itsemurhien määrä onkin laskenut huippuvuosista kolmanneksella. Maskuliinisuuden ristiriitaisuudesta kertonee, että samoihin aikoihin alettiin keskus-

tella ”miehen kriisistä” ja perinteisen maskuliinisuuden murenemisestä.

Keskustelun luonteesta päätellen masentunut ja itsetuhoinen ”perinteinen” mies on parempi asia kuin esimerkiksi lapsiaan hoitava ja vaimonsa kanssa keskustelemaan kykenevä mies. Jos miesasiaa ajavat miehet saavat tahtonsa läpi, ja naisten oletettu yhteiskunnallinen hegemonia heikkenee, millaisia seurauksia sillä on? Miehet alkavat jälleen pääsääntöisesti saada lasten huoltajuuden avioerotapauksissa? Miehet alkavat taas yhä useammin ampua kuulun kalloonsa? Vai millaista tulevaisuutta tällä menneisyyttä haikailevalla ”keskustelulla” oikein haetaan?

Tulevaisuuden tähyilyä ennen ja nyt

Sain kunnian osallistua vuosina 2013–2017 professori Tiina Kinnusen johtamaan ja Suomen Akatemian rahoittamaan projektiin ”Sota-ajan tulevaisuusvisiot”, joka päättyi hiljattain. Kun pohdimme projektin puitteissa, millaisena toisen maailmansodan aikainen tulevaisuus näyttäytyi, joudimme miettimään tietysti ensiksi sitä, mitä ihmiset voivat tuona aikana tietää. Nykyajan ihminen näkee esimerkiksi *Tuntemattoman sotilaan* nuorukaiset marssimassa kesällä 1941 ”häviämään”, mutta aikalaisten arvio oli pääosin hyvin toisenlainen.

Sodan päättymisen jälkeistä Suomea visioitiin toisissa piireissä enemmän ja toisissa vähemmän. Mitään science fictionia ei kuitenkaan harrastettu, vaan pikemminkin ajateltiin suomalaisten pääsevän olemaan sellaisia kuin he ovat aina, ainakin ihanteellisten kuvausten mukaan, olleet: työteliäitä, hurskaita, isänmaataan ja perhettään rakastavia, ja tietenkin vaatimattomia. ”Leijumista” ei sallittu: elämä suuremmassa, rauhallisemmassa isänmaassa vasta työtä vaatisikin. Että ei tämä kesän 1941 tuotantokamppailu ja verenvuodatus kuulkaa vielä mitään.

Ajatuksilla on tapana lähteä vaeltelemaan alkuperäisistä aiheistaan, ja tieteiskirjallisuuden

vanhana ystävänä olen huvitellut miettimällä, millaista tulevaisuutta kaikilla nykyajan päätöksillä mahdollaan tarkoittaa, tai mitä menneisyydessä on arveltu saatavan aikaan. Siitä yllä kieli poskessa, mutta otsa rypyssä kirjoitettu näyte. Nykyajan käsitys menneisyydestä ei enää edellytä vain uljaimpien kansallisten muistojen esille asettamista suurta yleisöä varten, mutta myös trauman kaivelussa voidaan tehdä valintoja. Sodan tragedioita, mutta ylisukupolvisen köyhyyden, etnisen syrjinnän tai yleisen oman edun tavoittelun muisteleminen eivät oikein vielääkään sävyäytä, varsinkaan tasavuosijuhlinnan teemoina.

Millaisia tulevaisuuksia nykypäätäjämme visioivat? On tietenkin tuhat ja yksi urhoollista projektia aiheesta Suomi silloin ja tällöin. Visiota ja missiota riittää. Tunnumme kuitenkin elävän, paitsi talouselämässä, myös poliittisessa päätöksenteossa korkeintaan kvartaalista kvartaaliin. Pitkäjänteisen työskentelyn paikkoina yliopistot ovat tässä pahassa raossa. Muutenkin ihmetyttää, pitääkö eri aloilla olla aivan ”Tukholma-syndrooman” vallassa eli rakastunut vangitsijaansa, vai voisiko asioita tehdä toisin? Mihin meitä nyt käytetään, ja yritetään saada meidät uskomaan että se on meidänkin etumme? Olisi vähintään kiva tietää, mikä ”se” tarkkaan ottaen aina on.

Tämän hetkinen suosikkitulevaisuusvisiioni löytyy kirjailijanimimerkki Jack Campbellin *Lost Fleet* -sarjan (2006–2010) alkutilanteesta. Siinä ihmiskunta on jakautunut kahtia kansallisvaltioista alun perin muodostuneeseen ”Allianssiin” ja yritysmaailman ”Syndikaattiin”, jossa esimerkiksi ylipäällikön tilalla on CEO eli toimitusjohtaja. Meno on tietenkin epäinhimillisen julmaa juuri Syndikaatin joukoissa. Sitten tulevat alienit ja tarina varsinaisesti käynnistyy. Mietin vain, onko varsinaisen työuransa Yhdysvaltain laivastossa upseerina tehnyt John G. Hemry saanut jotain ideoita maansa viime vuosikymmenten ulko- ja turvallisuuspolitiikasta. Ihmisen mielikuviutus on tietenkin rajaton. ■

Tämä kolumni on viimeistelty pöytäunin humistessa ja Gladiator-elokuvan soundtrackin soidessa. Nostalgia ei ole täysin hyödytöntä, eikä menneisyyden fiktiivinenkään kuvaaminen vailla merkitystä.